

ДИГИТАЛИЗАЦИЯТА НА КНИГАТА – ОГЛЕДАЛЕН СВЯТ ИЛИ НОВО БИТИЕ

Атанас Джажев

*Бе сгладне и честлинните комбурси
тарляха се и сврецаваха във плите;
съвсем окласни бяха тук шурните
и отма равапсатваха прасурси.*

През последните няколко десетилетия, под влияние на бурното, дори революционно, развитие на компютърните науки, а оттам на компютрите, се достигна до навлизането им във всички сфери на живота и икономиката. Въвеждането на компютъра като инструмент и средство за контрол на процесите в специфични области на производството доведе до скокообразно повишаване на производителността и качеството на производствените процеси в тези области и до тотални промени както в техническо, така и в технологично отношение. Тези промени станаха причина за каскадно преосмисляне на всички етапи на производството, а оттам и до качествено нови нива на развитие на процесите и технологиите, изграждащи тези специализирани производствени области. Нещо повече, откриващите се пред производителите и търговците на съответните продукти хоризонти, създадоха предпоставки и за едно ново мислене, за нова визия за бъдещето.

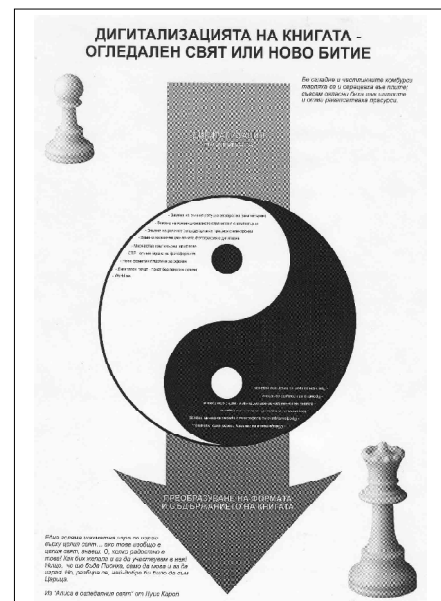
В настоящата статия във фокуса на вниманието е поставен въпросът за влиянието на новите технологии върху развитието на печатните технологии като цяло и в частност – на техническото и технологичното равнище на книгата и производството на книги. Отговорите, които ще се търсят, касаят въпросите за същността на промените, оценка на настъпилите промени и оценяване на достиженията, чиято първопричина се корени в дигитализацията. Като водещ се оформя въпросът доколко дигитализацията е положителна, доколко отрицателна спрямо книгата. Метафорично казано, дали чрез дигитализацията книгата се озова в „огледалния свят”, или ѝ беше вдъхнат нов живот.

Като представител на печатарската общност избирам за работна хипотеза предположението, че процесът на дигитализация работи срещу книгата. Това гледище битува в печатарските сре-

ди, защото под „книга” там се разбира единствено тази, която има книжно тяло. Икономическите аспекти на дигитализацията директно работят срещу бизнеса на печатарските общности и по-точно срещу бизнеса на производителите на книги, вестници, списания, рекламни издания и др. Голямата битка на печатарите, производителите на офсетови печатни машини, търговците на хартия, консумативи и пр. днес е да убедят света и на първо място себе си, че нуждата от печатни издания е несъмнена и книжното тяло има бъдеще.

Подхождайки към темата за влиянието на дигитализацията върху печатните процеси, сме длъжни да направим следните уточнения:

- Под сборното понятие „дигитализация” следва да разбираме целия набор от причини и следствия, чието начало беше поставено с навлизането на компютрите в ежедневието на обикновения човек и в производствените сфери. В тесен смисъл несъмнено става дума за цифрово пред-

ставяне (цифрово описание) на познати в практиката процеси и обекти (т.е. представянето им под формата на файлове), като в настоящия случай ще става дума конкретно за книгата. В широк смисъл обаче тук се включва целият процес на виртуализиране на познатите ни обекти и процеси.

• Когато говорим за „дигитализацията“ следва да отчитаме факта, че това е един обхванен процес, развиващ се в рамките на няколко десетилетия, който (обективно погледнато) продължава и днес. При все това, вече са налице определени резултати, коренящи се в самото протичане на процеса, и именно те ни дават основание да го изследваме. Естествено е от позиция на времето нещата да изглеждат по друг (различен) начин, т.е. при изследване на същия процес след още няколко десетилетия резултатите от процеса ще изглеждат по-определени, по-завършени и помотивирани в причинно-следствения континуум. Не е изключено дори да се стигне до коренно различни заключения. Но дори и отбелязаният до момента напредък е достатъчно основание дигитализацията да бъде описана и изследвана, а това може да се извърши до степента на развитието ѝ към момента на изследването.

В тази връзка е нужно да проверим две неща: налице ли е протичане на процес и има ли той някакво влияние върху печатните технологии. Първото може да бъде отчетено чрез описание на състоянието на техниката и технологията на книгопечатането до края на 80-те години на XX век, а второто – чрез идентифициране и описание на отделните проявления на промяната. При това, няма да търсим пределна изчерпателност в изброяването и описанието на последните. Описанието ще има за цел да очертае тенденцията, а не да изчерпи всичките ѝ проявления и техния обхват.

И тъй като в заглавието на статията се споменава и „огледалният свят“, в началото на настоящото изложение е използван цитат от „Алиса в огледалния свят“*. Както е видно, това е реч, притежаваща всички външни характеристики на българския език. „Бе сгладне и честлинните комбурси тарляха се и сврецаха във плите“. „Бе“ – глагола „съм“, мин. св. вр., 3 л. ед. ч.; „сгладне“ – наречие за време; „и“ – съединителен съюз; „честлинните“ – прил. име, м. р., мн. ч., членувано; „комбурси“ – същ. име, м. р., мн. ч.; „тарляха се“ – глагол, мин. св. вр., 3 л., мн. ч.; „и“ – съединителен съюз; „сврецаха“ – глагол, мин. св. вр., 3 л., мн. ч.; „във“ – предлог; „плите“ – същ. име,

ж. р., мн. ч., членувано. Особеното тук е, че думите нямат семантична стойност. Иначе казано, думите имат форма, но нямат съдържание. Изборът ми падна именно върху тази част от „Алиса в огледалния свят“, защото въпросът за формата и съдържанието във висша степен касае книгата и по-точно метаморфозата на печатните процеси и технологии, произтичаща от дигитализацията. По тази причина е необходимо да изследваме къде са настъпили по-сериозни промени в резултат от дигитализационните процеси, във формата или в съдържанието на книгата.

Точният момент на масовото навлизането на компютрите в производството, включително и в печатните производства, е трудно да се определи. Все пак за условна граница може да се приеме периодът около края на 80-те и началото на 90-те години на XX век. За да отговорим на въпроса, дали е налице процес на дигитализация в областта на книгите и книгопроизводството, е нужно да очертаем изходното положение и да го сравним със сегашното.

Около началото на 90-те години основната технология за производството на книги беше офсетовият печат. Технологията от онова време е преобладаващо аналогова. Основни в предпечатната дейност са репродукционните процеси. Текстът става реалност с помощта на фото-репродукционни процеси. С напредване на технологиите се преминава към фотонаборно възпроизвеждане, при което фото-репродуцирането става в специални машини – фотонабори. Илюстративният материал се ретушира ръчно, често се подлага на неколкостепенни копирания (позитивно-негативно). Ако се налага да се правят маски, това също се извършва ръчно. Растрирането на илюстрационния материал се извършва отново по репродукционен път, но с използването на специални „растери“, при които светлочувствителните части са само върху част от площта на филма, в мрежова структура ротирана (съобразно цвета) на съответния ъгъл – 15° за Cyan, 75° за Magenta, 0°/90° за Yellow и 45° за Black (Key). „Срещата“ на текста и илюстрациите се реализира чак на етапа на залепване на продуктите на репродукционната работа върху астролона (прозрачно полимерно фолио, върху което се извършва ръчен монтаж на фотоформите, наричани в практиката не съвсем точно „цветоотделки“).

Работи се само с няколко шрифта. Ако се налага да се използва някакъв специален шрифт за

* Става дума за началото на стихотворението Джаберуоки, преведено от Стефан Гечев.

корици или плакати, се създава само надписът, без да се изработва целият шрифт с всички букви и необходими символи. Това е бавна и трудна работа, за която може да бъде нает някои от малкото художници, специализирани в разработката на художествени шрифтове. Репродуцирането на надписи от съществуващите художествени шрифтове е бавен и трудоемък процес.

Макар и бавно, компютърът си проби път в професионалните среди. Естествено, в началото, като всяко ново и непознато нещо на него да се гледаше с подозрение. Скоро обаче много хора „от занаята“ се пристрастиха към компютърните технологии и, базирайки се на знанията, уменията и опита си от конвенционалната работа, достигнаха неочаквано високи резултати в качеството, използвайки това малко познато към онзи момент чудо. Други упорито твърдяха, че по-качествен от ръчния ретуш няма, че конвенционалните процеси са по-съвършени и пр., сочейки пропуските, допуснати от незнание и недостатъчен опит с новите софтуерни и хардуерни играчки. Това обаче продължи кратко. Новаторите ставаха все по-умели и скоро всички осъзнаха, че новото е несравнимо по-съвършено, а възможностите му – неограничени. Със старото беше свършено. Започна нова ера за печатните производства.

Нека разгледаме влиянието на дигитализацията върху предпечатните и печатни процеси! Всяка промяна има две страни. Тя действа положително върху едни и отрицателно върху други елементи на системите. Ще се опитаме да разделим въздействията на дигитализацията върху книгопечатането, като при оценката на отделните проявления ще подхождаме според два критерия. Първият ще е белег за положителна промяна – той ще регистрира усъвършенстването на съществуващи процеси, което ги извежда на нови висоти. Вторият ще бъде свързан с нови, непроявили се до края на 80-те години тенденции, действащи деградивно на познатата ни добра стара, отпечатана по конвенционален път, книга.

Положителните тенденции при производството на книгите, водещи до съществено повишение на качеството им, касаят всяка от технологичните операции в книгопроизводството. Без да търсим изчерпателност, ще споменем следните:

• **Замяна на ръчния ретуш с електронен (компютърен)** – Той стана възможен благодарение на съвършените програми за обработка на растрерна графика от типа на Adobe Photoshop, които дадоха възможности, за които фотографите и репродукционните специалисти не бяха и меч-

тали. Огромният набор от филтри, прозрачности, градиенти, слоеве, разнообразни инструменти и способности за парцелно и общо обработване създадоха предпоставки за постигане на качество на илюстративния материал, каквото с конвенционалните методи беше абсолютно невъзможно да бъде постигнато.

• **Замяна на конвенционалната фотография с дигитална** – Преди навлизането на дигиталните процеси, в основата на илюстративната работа стоеше аналоговата фотография. Тя включваше изцяло ръчни процеси на заснемане и проявяване на материала. В този процес, естествено, имаше безброй неизвестни, произтичащи от невъзможността за прецизен контрол върху процеса и условията, при които протича той. С навлизането на дигиталните фотоапарати, всички неизвестни, произтичащи от отклонения на температурата при проявяването на филми и непрозрачни оригинали, стареене на филмите, изтощаването на химичните вещества (проявители, фиксажи) и пр., бяха изцяло елиминирани. Постоянното усъвършенстване на матриците на дигиталните апарати доведе качеството до нива, неподозирани преди.

• **Замяна на ръчните репродукционни процеси с електронни** – Освен казаното по-горе за фотохимичните процеси, което важи и тук, следва да се отбележат и огромните възможности, които създаде лазерното експониране на фотоформите. То откри широки хоризонти за управление както на плътността, така и на растрирането. В резултат от което качеството на крайния продукт разко се повиши. Стана възможно отпечатването на плавни преливки и перфектни контури, на фини растери и плътни фонове.

• **Замяна на конвенционалното растриране с компютъризирано** – То беше осъществено като за целта, вместо контактно фото-репродукционно растриране, се въведоха специални RIP-софтуери (**Raster Image Processor**), които заедно с лазерното експониране и прецизният компютърен контрол на проявителните процеси доведоха технологията до ниво, за което полиграфистите не бяха и мечтали. Предопределението на ъгли и линеатура на растриране, характерни за аналоговите растери, беше елиминирано и това създаде възможности за повишаване на качеството на отпечатъка чрез намаляване на физическите размери на растреровата точка и прецизен контрол на нарастването на растреровия тон.

• **Замяна на конвенционалното страниране с компютърно** – Благодарение на него

„срещата” на текстовете и илюстрационните материали стана възможна още в началото на процеса, а не в края, както беше преди. При задълбочен анализ това означава не просто отпадането на астролони, ръчно лепене на елементи и други подобни, но и нови изразни средства, възможности за наслагване на тектове и илюстрации, за „обтичане” на обекти с текстове, или най-общо казано за „разчупване” на черупката, наложена от технологичните ограничения на господствалата дълго време аналогова технология. Това позволи не само да се повиши четимостта и силата на внушението чрез подобряване на композиционната структура и цялостната концепция на печатните произведения и в частност на книгата, но откри и изключително поле за изява на майсторите на посланието и така се достигна до създаването на съвършени от гледна точка на единството на вербални и иконични текстове цялости.

• **Множество компютърни шрифтове** – Трудностите при генериране на текстове бяха премахнати като с вълшебна пръчица. Въвеждането на компютъра и компютърния набор донесе на дизайнерите и широк набор от шрифтове с латиница и кирилица, а дори и с други графемии от гръцката, еврейската и пр. азбуки. Успоредно с тях графичните работници получиха достъп и до различни символи, които все по-широко се използват във всички сфери на обществения живот. Това обогати изразните средства, от една страна, улесни достъпа, от друга, и увеличи техническите възможности при набора и оформлението на печатните продукти, от трета.

• **СтР – елиминирани на фотоформите** – Около средата на 90-те години на XX век конвенционалната последователност на технологичните операции за производството на офсетови отпечатъци (в частност книги) беше променена чрез отпадането на един от главните етапи, а именно – производството на фотоформи. Това отпадане стана факт чрез иновацията, станала известна като СтР (понякога се изписва и като СТР). Наименованието на технологията е абревиатура от английското **Computer to Plate**. Буквално то означава, че изображението се прехвърля директно от компютъра (разбирайте файла) върху печатната форма. Естествено за целта са нужни и компютър, съответния експонатор, софтуер и специфични офсетови пластини, пък и не само това. Същественото е, че така отпада нуждата от създаването на фотоформи (наричани в практиката цветоотделки), а това на практика елиминира и натрупването на грешки по веригата.

• **Нови фамилии пластини за офсета** – Естествено новата СтР-технология създаде и нови нужди. Създаването на широк набор от пластини, специално разработени за нея, изведе качеството на ново ниво.

• **Дигитален печат – печат без печатна форма** – Но господството на новите технологии беше твърде кратко. Просто развитието на техниката и технологията на книгите и другите печатни произведения се развива толкова интензивно през последните 2–3 десетилетия, че още с представянето на нова технология става видно, че тя е просто стъпка към друга – по-съвършена. Така стана и с изброените по-горе технологии. Иновацията, станала известна като дигитален печат, все още не е получила задоволително определение. Даже и наименованието ѝ, особено на български, варира от дигитален пречат, през цифров печат, до цифров офсет и други подобни наименования. Това е проявление на общата неопределеност на понятието в световен мащаб. Трудно е еднозначно да се определи, къде започват и къде завършват пределите на дигиталния печат. Задачата се усложнява от факта, че приложението на дигиталните технологии за печат е изключително широко – от обикновения офисен принтер до широкоформатните принтери, 3D-принтерите и принтерите за печат върху най-невероятни и разнородни субстрати като текстил и хранителни продукти, например различни изображения върху торти... Най-общо казано, като дигитални се определят печатните технологии, при които отсъства печатната форма. При тези технологии изображението се пренася директно от компютърния файл (т.е. от някакво цифрово описание, независимо от вида и специфичните му особености) към определен физически носител, който може да бъде разнороден по форма, структура и физически размери. В технологичен план това най-често се осъществява чрез някаква мастиленоструйна технология (ink-jet), чрез избирателно нанасяне на тонер върху материала, чрез светлинно или топлинно въздействие върху светло- или топлочувствителен материал и пр.

Когато говорим за дигиталния печат, вече става дума за една много съществена стъпка към качествено ново ниво в печатните технологии, от една страна, и към нова, съществено променена реалност, касаеща бъдещето на книгата, от друга. Говорим за още по-голямо доближаване на автора до потребителя на книгата (и на печатния продукт изобщо). Без да елиминира изцяло

печата, като етап от представянето на идеите и съдържанието на книгата, дигиталният печат скъси дистанцията и времето от създаването на съдържанието на книгата до промоцията ѝ в завършен вид пред потребителя. Стана възможно (изцяло или почти без намеса) книгата да преминава от работната маса на автора си в своята завършена форма. Тук следва да направим уточнението, че този процес не премахна, но улесни довършителните процеси (подвързване, обрязване и др.).

• **Workflow** – В технологичен план стана по-лесно и направо наложително да се говори за workflow, т.е. да се поработи върху организационния елемент работен поток. Това пък от своя страна оптимизира процесите на заявка и производство и предопредели цели системи за контрол и оптимизация на общия процес, които сътвориха чудеса като web-to-print, например. Това са безпрецедентни системи за организация на цялостната работа в някои печатни производства, които с частична или пълна промяна на технологичните си мощности и с перфектна организация, достигнаха абсурдни цени и срокове на производство, съчетани с върхово качество и директна доставка до клиента.

Успоредно с тенденциите към усъвършенстване на печатните процеси и развитие на качеството на печатните продукти през периода след 1990 се наблюдават интензивни негативни промени и тенденции, касаещи книгата и останалите продукти на печата. Не е учудващо, че причините за тези негативни проявления са абсолютно същите, които споменахме по-горе като предпоставки за развитието и усъвършенстването на печатната продукция. Нека в схематичен вид проследим и тях, с цел да очертаем и тази тенденция:

• **Западане на занаята, изчезване на чувството за призвание, мисия** – Колкото и да звучи невероятно, с развитието на технологията се достигна до състояние, при което печатарският и свързаните с него „занаяти“ западнаха. Това стана като, от една страна, с развитието и усъвършенстването на процесите тайната, чудото на тези процеси в един кратък период от време стана достояние на повече хора, а така изчезнаха мистиката и ореолът на заетите с печата, което психологически изчерпа разбирането, че онова, което знаят и вършат посветените е terra incognita за останалите хора. От друга страна, с навлизането на компютрите в предпечатните и печатните процеси достъпът до подобен род занимания

стана лесен и евтин и всеки, или почти всеки, стана „специалист“ по предпечатни и дори по печатни процеси...

Формално погледнато, създавайки един какъвто е печатен продукт, бил той книга, брошура или една страница с някаква информация и отпечатвайки този продукт на някакъв офисен или друг принтер, всеки от нас става такъв специалист, защото е налице подготовка на информацията, известна предпечатна подготовка (колкото и формална да е тя) и печатен процес, в случая на дигитално печатно устройство. Да, но прави ли ни това специалисти по печатни процеси?

Истината е, че хората, които десетки години са се учили и работили в областта на печатните технологии живеяха с мисълта, че вършат нещо изключително. Те живеяха с призванието на „черното изкуство“ и приемаха заниманията си като мисия. Горяха със своята мисия и грубо казано „прегоряха“, защото с премахването на бариерите ги заля море от ентузиазирани, но неподготвени хора, които не можеш да спреш и да научиш. Естествено, с времето нещата се регулираха. Много от ентузиазираните хора, които сериозно и последователно и до днес работят и се занимават с печатни процеси, сами осъзнаха грешките на своя растеж и по едни или други пътища достигнаха до, и даже много над, нивото на предшествениците си. Трудно е да се каже дали днес те живеят със съзнанието за мисия, но сигурно е, че занаятът, ако изобщо можем да използваме тази дума, изцяло се е променил.

• **Профанизиране на професията и професионалния подход** – Това вече стана ясно по-горе. Парадоксът е, че успоредно с навлизането на съвършените технологии, липсата на професионален подход стана причина за куп непрофесионално направени продукти. Ако технически е възможно един човек да поеме и предпечатната и печатна и пр. функция в рамките на процеса, то в професионално отношение не може един човек да е и художник, и дизайнер и да върши предпечатната работа, че накрая и печатните и довършителните процеси и във всеки етап от работата да е на нужното професионално равнище. Новите технологии създадоха даже по-осезателна нужда от екипна работа, при това от много по-подготвени специалисти, за да се създават съвършени продукти, но това не се случи или поне не беше повсеместно...

• **Намаляване на тиражите на печатните издания** – Развитието на технологиите създаде предпоставки за намаляване на цените и тиражи-

те на единичните заглавия. В резултат от това, броят на заглавията се увеличи за сметка на тиражите. Всички новости, но най-вече дигиталният печат, доведоха нещата дотам, че тиражът вече може да е изключително малък, даже и само едно копие... „Тираж – едно копие” звучи като оксиморон, но е реалност или поне реална възможност. Тук може да се спори, дали това е полиграфия (думата произлиза от старогръцките: *πολύς* – „многоброен” и *γράφω* – „пиша”), но е факт, с който всички трябва да се съобразяват, доколкото като резултат от него се наложи трайна тенденция. И докато преди години производителите на машини и технологии изтъкваша като предимства високите скорости и количествата продукция за единица време с цел да покажат високата производителност на машините си, през последните години се акцентира върху малките тиражи, възможността за бърза пренастройка, лесното почистване (било то ръчно или автоматично), автоматичната настройка на регистъра (пасера), ниската себестойност за единица продукция, независимо от тиража...

• **Замяна на конвенционалните вестници и книги с електронни** – Направена беше и следващата крачка – печатните издания бяха заменени с електронни. Първоначалните прогнози, че електронните вестници и книги нямат бъдеще, скоро се оказаха неверни. Развитието на електрониката направи възможно в къси срокове всички да осъзнаят и да започнат да се съобразяват със силата на интернет-изданията и на електронните вестници и книги. Тези реалности направиха възможно осведомяването в „отрицателни” за традиционните разбирания срокове и доведоха до демократизиране на медиите, даже до създаване на нов тип медии – интернет-издания, блогове и пр. Този процес несъмнено има две страни, подобно на всичко, казано по-горе, но е факт.

• **Промяна на навиците за четене** – От представените по-горе процеси произтекоха и нови подходи, нови навици за четене, че дори и за писане (ако отчитаме случващото се в блоговете). Тук можем да говорим дори и за по-широкото понятие *информирание*, което включва и други канали, освен четенето, но тъй като основен обект на изследване е книгата, за момента ще се затворим в четенето като процес, свързан с нея. Докато за по-възрастните четенето е основен канал за извличане на информация, интернет и електронните издания се явяват в съзнанието на това поколение като своеобразно допълнение към

конвенционалната книга и разширение на библиотеката. В противовес на това, за подрастващите и младото поколение, израснало успоредно с промените, електронните безкнижни канали са основен източник на информация. В стремежа си да извлече максимум информация за минимум време, този нов тип потребител прехвърля акцента от многостранната информираност към целенасочено проблемно ориентирано търсене и консумиране на информацията, а това води до нов начин на възприемане и интерпретиране на тази информация.

• **Прогнози за края на печатните издания** – Естествено, екстремно-ориентираните в разбиранията си анализатори и свидетели на случващото се, прогнозираят края на книгите. За подобно нещо обаче трудно може да се говори. Ако подобен разговор има някакво основание, то такова е налице относно формата и промяната на съдържанието на книгата, но не и относно нейното тотално изчезване. Познатата метафора, че мишката изяжда книжката е относителна, но не и абсолютно вярна. Може би заради името на предмета „книга”, който най-често се изработва от хартия, т.е. книжен е, се приема, че частичното или пълно изместване на хартиената по форма книга означава край на книгата. Нещата обаче са далеч по сложни и многопосочни. Тук на първо място стои въпросът „Що е книга?” и кое е водещо, формата или съдържанието ѝ. Все пак апокалиптични прогнози за края на книгата, като символ на цивилизацията, са меко казано немислими, макар реално да е налице тенденция към частично изместване на традиционната форма на хартиеното тяло и замяната/дублирането му от електронни аналози.

От приведените доказателства става ясно, че на поставените в началото въпроси може да се отговори еднозначно и със 100% сигурност. Налице е процес на интензивни промени в областта на печатните технологии, в основата на който стои друг процес, който събирателно наричаме „дигитализация”. Това твърдение беше доказано чрез сравнение на състоянието на техниката и технологията на книгопечатането в края на 80-те години на XX век с днешното. Можем уверено да кажем, че макар от тогава до днес да са изминали едва 20–25 години, промените са толкова сериозни и всеобхватни, че техническото и технологично нива от началния момент, сравнени с днешните, изглеждат допотопни.

Чрез идентифициране и описание на отделните проявления на промяната, както и нейния обхват,

очертахме двете основни тенденции, развиващи се в полиграфическата област като следствие от дигитализацията. Това са, от една страна, положителните тенденции, довели до неимоверно усъвършенстване в техническо и технологично отношение, тласнали качеството на процесите и продуктите до неподозирани нива, а от друга, негативните проявления на процеси, които със сигурност ще доведат до тотално реструктуриране на полиграфията.

Ако приложим при анализа на процеса основните принципи на съвременната диалектика, които са формулирани от Фихте и Хегел, и гласят, че: всичко е преходно и крайно, съществуващо в рамките на времето; всичко се състои от противоположни сили и има противоположни страни; постепенните промени водят до повратни точки, в които една от силите надделява над другата, ще се убедим, че нищо кой знае колко драматично не се е случило. Извършва се една промяна и тя няма да е нито първа, нито последна. Може би, сме шокирани в определена степен заради скоростта, с която се извършва промяната, но лесно бихме приели и това, ако я съпоставим с подобни процеси, протичащи в други области по същото време, със същата скорост и по същата причина.

Не е изключено да ме разкритикуват за избора на диалектиката като инструмент за анализ на процеса, защото през последните десетилетия този метод се свързваше основно с Марксовите трудове, а след 1989 г. това стана неприемливо, но бих искал да обърна внимание, че днес зад океана четат много задълбочено Маркс, а освен това диалектическият метод в съвременния си вид е факт около половин век преди Капитала и Манифеста. Освен това диалектически теории са ни известни още от древността – това са теориите на Зенон, Хераклит, китайската философия (Ин-Ян), дуалистичните модели на света (включително богомилският)...

Когато отнесем очерганите тенденции към книгата, ще видим, че тя също беше разтърсена из основи. Нещо повече, това касае всичките нейни страни (елементи). Променя се нейната форма – самото книжно тяло, доколкото го има и ще го има в близко бъдеще вече е по-качествено, а това спомага за повишаване на комуникативността, прави я по-четивна, по-въздействаща, по-

разбираема. От друга страна, много активно се променя, и дори подменя тази форма, като се преминава към електронни книги и други електронни публикации. Последната, макар и да беше наречена „електронна“, пак си остава неделима от своя материален носител, макар и да представлява цифрово описание, т.е. файл. Все пак промяна (частична или пълна) на формата е налице.

От друга страна, промени се и съдържанието на книгата. Старата добра книга въздействаше само на зрителния апарат, т.е. по визуален път (отклонения от това правило бяха налице само при опитите за създаване на аудио-книги, които стоят някъде между литературата и театралното изкуство и при дактилологичните книги, където вместо мастило се използва брайлово писмо). Новата „електронна книга“ вече е мултимедийна – тя ще предава на само зрителна, но и слухова, а напоследък се говори, че ще може да възпроизвежда и обонятелна информация... Освен това чрез нея лесно се правят справки (без да се излиза от текста) към речници, енциклопедии и пр. Хиперлинкове, аудио и видео-разширения, както и симулации на процеси допълват обичайната вербална и иконична информация, характерна за класическите форма и съдържание.

Ако тук се върнем към формулираната в началото работна хипотеза, която гласеше, че дигитализацията работи срещу книгата, трябва да признаем, че това допускане е дълбоко невярно. Обогащеното съдържание на „дигиталната“ книга е най-категоричният контрааргумент. И понеже започнахме с „Алиса в огледалния свят“, нека пак завършим с нея!

В края на произведението Алиса казва: „Една голяма шахматна игра се играе върху целия свят... ако това изобщо е целия свят, знаеш. О, колко радостно е това! Как бих желала и аз да участвам в нея! Нищо, че ще бъда Пионка, само да мога и аз да играя. Но, разбира се, най-добре би било да съм Царица.”

Ако си позволя да отнеса това към темата на настоящата статия, с основание мога да кажа, че в следствие на дигитализацията книгата се промени, даже можем да твърдим, че се промени изцяло, но тази промяна определено може да бъде оприличена на превръщането на една пешка в царица*.

* Текстът на статията изразява единствено личното становище на автора. Отсъствието на библиографска аргументация ни кара да припомним на сътрудниците, че редакцията приема с приоритет текстове със съответните позовавания на източници и цитирането им според научните изисквания. – Бел. ред.

